

RÓNAY GYÖRGY: NAPLÓ I–II.

Magvető, 1989. 698, 866 oldal, 160 Ft

Két vastkos kötet, együtt több, mint ezeröttszáz nyomtatott oldal. Az életműsorozatba illeszkedik, az író halála után (1978) olvashattunk már belőle rövidebb részleteket. Mivel Rónay korábbi naplófeljegyzései nem maradtak meg, időben az 1945 és 1975 közötti korszakot öleli fel. Nem egyenlő szorgalommal és intenzitással írja naplóját, 1947-ben például egyáltalán nem, 1949-ben igen sokat és tartalmasat, 53-ban alighanem a legtöbbit. Az élete utolsó évtizedében érzékelhető apadás azt is jelzi, hogy ekkor már ülalmak, cenzúrázás, publikációs nehézségek nélkül közölheti gondolatait folyóiratban vagy könyvben.

Reisinger János előszavából és záró jegyzetéből kiderül, hogy bizonyos személyileg vagy politikailag kényes részletek kumaradtak, de ekkora korpusz és ilyen gyors kiadás esetén ezen nincs miért fennakadni. A naplóműfaj sajátos változata ez a szöveg, a megszokottnál mindenesetre jóval kevesebb benne az önéletrajzi, családi, társasági élettel kapcsolatos dokumentáció, sőt még a kortörténeti is, bár a változó idő lenyomatai, olykor a naplóíró szándékától függetlenül, nyilván fölfedezhetők. Mindenekelőtt egy mélyen vallásos lélek belső életének a tükré: önelemzés, vallomás, önvizsgáló meditáció. Továbbá munkanapló, beszámoló az olvasmányokról, a készülő művekről, fordításokról; nélkülözhetetlen adalékok sorakoznak benne a Rónay-művek keletkezéstörténetéhez, gyakran pedig később elkészült művek csíráira, vázlataira ismerünk rá (főleg az esszék és a műfordítások előzményeire, terveire). A keresztény világképen belül felismerjük Rónay józansága, emberisége, értelempártúsága; Szalézi Szent Ferenc nyomán úgy gondolja, hogy „ne csináljunk túlságosan nagy ügyet a kísértésekből, hanem próbáljunk egyszerűen elhaladni mellettük”, mert emberként úgysem lehetünk „mellők” a teremtő Isten befogadására. A humánus katolikus lélektan és emberismeret számos hasonló axiómájával találkozhat a naplóban, aki leginkább erre az aspektusára figyel.

Rónay az öntökéletesítés célzatával vezeti

naplóját, a felejtés veszélye ellen küzd, amikor minden gondolatát, asszociációját papírra veti. Eleinte – a negyvenes évek közepén, harminc-egynéhány évesen – büntudatos emberkriukával éli az életét: „Egy diktátor, egy szadista lappang bennünk még azokkal szemben is, akik a legközelebb vannak hozzánk.” Később az önbírálatnál nagyobb hangsúlyt kap a keresztényi szeretet eszméje. Mégis meggondolkoztató, milyen viszonyban van az öntökéletesítés és a másokért élés gondolata: a tökéletesség felé törő ember túlságosan sokat foglalkozik önmagával, s ez a probléma a mindig tudatos Rónayt már igen korán foglalkoztatja. Költészet-tanában is megkülönbözteti azt a két változatot, amikor „a hangsúly áttolódik... a végtelenbe feszülés állapotára”, illetőleg amikor „abszolút érvényűvé emelem, abszolút érvényűvé csiszolom a formát”.

A vallásos élmény Rónay számára személyes Isten és személyes ember viszonyát jelent, esztétikailag az emberi melegség érvényre jutását a művészi tolmácsolásban. Ez lesz később is vezérelve, személyesnek és emberinek mutatja a vallásosságot, „az ember »jegyese« lesz Istennek, anélkül hogy önmón lényegében megszűnne isteni lényegét kapna”. Rövidesen levonja a teológiai gondolat politikai következményét, amelyben a vallásos önátadás, a szakralitás önmegtágadás nélküli korszerű és világiás szemlélettel egyesül.

Katolicizmus és (vagy) marxizmus? Rónay számára ez nem dilemma. Elutasítja a transzcendenciaigénnyel nem számoló durva materializmussal, az istenhit és Krisztus istenségének hite sohasem inog meg benne. Mégis kétúnyú vita és a két irányt egymáshoz közelítő szándék jellemzi állásfoglalását. A korszakmeghatározó világnézetek vitájában népszerűden szerepet vállal, mert szellemi fölénye nemritkán éppen az „övéivel” állítja szembe. Konzervatív szerkesztőtársai visszariasztják, gyakran elgondolkozik azon, nincs-e inkább ellenfeleiknek igazuk egy-egy kérdésben. A rákosista politikai rendszer és a kereszténység krízise, sőt a vallásos élet és tudat elapodása olyan aggálllyal tölti el, hogy „a hegyes formák alatt a pokol” képlete jóformán mindkettőre ráillik. Rónay a harmincas évek megújhodott, francia eredetű neokatolicizmusához kötődött, tolerancia, békülékenység és egyeztető szellemiség határozza meg magatartását. Ha

azt tapasztalja, hogy az egyházi gyakorlat, a katolikus sajtó vagy a teológiai irodalom nem figyel ezekre az elvekre, vagy szembeszegül velük, NAPLÓ-jában akár indulatosan is kifakad.

A legtöbbször vitatott két téma az egyház (a papság) közéleti szerepét, valamint a katolikus irodalomfelfogását érinti. 1950–51-ben Rónay szorongva figyel a szerzetesek kitelepítését, de azt is, „*lesz-e elég bölcsesség, önfegyelem és alázatosság főpapjainkban ahhoz, hogy megtegyék azokat a lépéseket, amelyekkel talán még megakadályozhatják a papság végzetes megrikkítását s a hitélet nyilvános lehetőségének fokozatos megszüntetését?*”. A katolikusoknak alkalmazkodniuk kellene a kor újszerű követelményeihez, ne a múlt, hanem a jövő felé forduljanak. A papság a „*lelki tükör*” hiányán rágódik, folyton reformálni akar önmaga megreformálása helyett. Az ötvenes években sokan várják „*holmi klerikalizmus, pápi uralom diadalát*” a naivul remélt változástól, amerikai segédlettel. Reálpolitikai érzéke Rónayt mindig szembefordítja az efféle ideológiailag, politikailag is fölkészületlen és káros halandzsákkal, és azokkal is, akik hisznek bennük.

A katolikus irodalom meghatározásában mindenekelőtt a fogalmilag pontos distinkció tünteti ki helyes nézetét. A művészetben az esztétikai érték az első, ebben a szférában a kereszténység csak minősítő jelző (vagy jelleg) lehet, de nem cél vagy eredmény. A számtalan példa közül egyet idézünk: vitáját az „*egészséges*” irodalom katolikus elméletével. Elveti a betegség és az egészség fogalmaival való visszaélést az esztétikai és kriukai irodalomban (1950. május 20.), a szépség önértékűségét hangsúlyozza, marxista és vallásos elfogultságokkal szemben egyaránt megvédi Proustot, Mauriacot, Greent, akár Szent Ágostont. Rónay intuícióból és tapasztalából tudja, hogy a bűn velejárója emberlétünknek, kikerülhetetlenül találkozunk vele, elkövetjük. Ezért van eleve halálra ítélve minden durva (nevelő vagy erkölcsösítő) beavatkozás az egyedi-emberi fejlődésbe. „*Ne keverjük össze régi rossz katolikus szokás szerint az irodalmat a pedagógiával vagy az orvoslással. Ha gyógyít s nevel, közvetve, szépségén s igazságán túl tegye az irodalom, ne pedig szépsége s igazsága föláldozásával – közvetlenül.*”

A NAPLÓ írója a konyvek embere, az olvasás

és a tanulás a meghatározó életformája. Könyv van a kezében, ha feleségével sétál, ha a fia elé megy a pályaudvarra, vagy amikor a hűvös Balaton-parton pokrócba burkolódzva levegőzik. Az irodalmiasság másik formája, hogy az életét megírható témák soraként szemléli. A legtöbb élményt, emberi tapasztalatot már eleve a formába öntés (a művészi megformálás) előzetes intenciójával éli meg és értelmezi. Regény-, novella- és tanulmánytémákban gondolkodik. Találkozásából, akár egy villamoson szerzett impresszióból, epikus formában megírható szüzsék csíráznak ki, olvasmányjaiból esszékben folytatható és kifejezhető ötletek.

Sokat vitázik magában Németh Lászlóval. Ezt a belső drámát költészetéből is ismerjük; pedig sok közös vonásuk van; ha Gulyás Pál tervhalmazozónak nevezte Némethet, akkor ez a jelző semmivel sem kevésbé illik Rónayra, mindig nyolc-tíz nagyobb műbe akar belevágni, ezeket sorszám szerint lajstromozza, egyszerűre foglalkoztatja próza, esszé, vers, fordítás – valami mohóság, kielégületlenség, a túltermelés vágya jellemzi. Innen a sok töredék, a sok teljesítetlen terv. Persze az életmű így is imponálóan gazdag „mennyeiségét” nézve is, de Rónay jóval több feladatot tűzött maga elé, s nemrikkán büntudattal, félszeg szégyenkezéssel állapítja meg, hogy mi mindent nem sikerült megvalósítania; a kötet lábjegyzeteiből összeállítható a bevégzetlen művek listája.

Irodalommal kapcsolatos elvei közül emeljük ki elsőül azt, hogy „*minden magyarázatnál többet ér: olvasni*”. Olvasói megszállottsága Babitséval, Halász Gáboréval, Szerb Antaléval vetekszik, hogy csak hazai példákat említsünk. A XX. századi irodalomról alighanem minden magyar specialistánál többet tud – Claudelről, Maritainról vagy Julien Greenről mindenképpen. Német olvasmányairól szóló jegyzetei közt, melyek gyakran műfordítói műhelytanulmányokká duzzadnak, Goethe és a romantikusok iránti elementáris vonzódása tűnik ki a napló tükrében. Nem érdemes felsorolni ezúttal – hisz fordítások és esszék sokaságából már tudható volt –, hogy Michelangelo szonettjeitől Baudelaire-ig és az „*új francia költők*”-ig milyen széles spektrumot fog át figyelő tekintete. Ebből a kötetből is kiderül, hogy jó néhány kiváló kortársához hasonlóan ambivalens viszonyban volt a műfordítással:

frusztrálta a pénzkeresés kényszere, mint Kálnoky, egyben hálára készítette, mint Vas Istvánt.

Tudtuk, teljes magyar irodalomtörténet megírására készült, s ezt a tervet ha nem is monografikusan, de esszéinek együttesében meg is valósította. Kedvenc középkorától kezdve Balassin, a XVIII. és XIX. századon át a *Nyugat* nagy nemzedékéig mindenkit végigolvasott és jellemzett. A Móriczról szóló fejezetek valóságos kismonográfiává állnak össze. Netán József Attiláról és Szabó Lőrincről esik kevesebb szó (nem mint elvárható, hanem mint gondolnánk), valamint Kodolányiról, akivel pedig Zimándy Pius és Belon Gellért közvetítésével kapcsolatban volt. Márait meggondolkoztató érvekkel bírálja. Pályakezdését Radnótiéval veti egybe, a szabad versnek nem mindig zavarosság nélküli művelése, a panteista bukolikus világlélmény valóban rokonítja őket korai korszakukban; erről a pályaszakaszról szólva Rónay becsületesen elismeri Mécs László hatását is. Fiatalabb kortársairól Nemes Nagy Agnést kivéve aránylag ritkán és keveset nyilatkozik, tárgyilagos szigorral. Juhász Ferencről ezt írja: „*komoly tehetőség, vitathatatlan. Azt hiszem, hogy ezzel az újult tömjénezéssel rövidesen tönkreteszik*”.

Saját helyét – természetesen és szerénytelenség nélkül – az egyetemes magyar irodalomtörténet folyamatában keresi. Megállapítja, nem is egyszer, melyik az addigi legjobb verse, regénye, novellája. Írói nagykorúságát 1945-től számítja, túlságos szigorral a KERESZTÚT, a LÁZADÓ ANGYAL, a FÁK ÉS GYÜMÖLCSÖK szerzőjével szemben. Klasszicisztikus és realista ízlés nevében ítéli meg korábbi romantikus vagy még inkább „Sturm und Drang” korszakát, pedig az avantgárral való mértéktartó kapcsolata nagyon is megfér messianisztikus kereszténységével, vallásos szümböjumokban egyetemesített ön- és világ-érzékelésével. Ars poeticája és önértékelése változását is jellemzi (hasonlatszerűen) Wagnerből való kiábrándulásának fölismerése, „*Wagner mértéktelenségének fokozatosan mind... csüggesztőbb érzése. Legköltőibb gondolatait agyonmagyarazza; nem éri be az ábrázolással [...]. E miatt a túlrás, túlzengés, túlmagyarítás miatt érzem néha azt, hogy grandiózusz bűbű.*” Most nem e szubjektív vélemény igazsága vagy elfogultsága fontos, hanem az, hogy a hatvanas évektől (a

Wagner-bírálat 1959-ben kelt) Rónay költészetete és prózája puritánabb lett, egyszerűbb, szándékosan „szürkébb”, a hatásosságának még a látszatától is viszolygott.

A NAPLÓ nem elsősorban a későbbi kiadás elvárásával íródott, de nyilvánvalóan számításba veszi ezt a lehetőséget. Rónay kifakad az ellen a vád ellen, hogy „*sok mindent elfojtok, elhallgatok a megjelenés érdekében*”, mármint szépirodalmi műveiben. Ha a NAPLÓ-ra vonatkoztatjuk, valljuk be, meggondolkoztató ez az észrevétel: indulatossága, gúnyja, kritikus emberismerete s más hasonló emberi tulajdonságai kissé elhalványulnak, és bár mások naplójában, levelezésében keresi, ő maga kerüli a személyes környezet, az írói-barátú kapcsolatok rögzítését. De vannak pompás, emlékezetes részletek, kivételes feljegyzések, ahol éppen a személyes kitérülködés: a látványra, a másik emberre, egy történelmi pillanatra, megrendítő tapasztalatra való rácsodálkozás emeli legjobb szépirodalmi műveinek színvonalára az amúgy inkább memóriaerősítő munkaeszköznek szánt naplót. Érdemes példaképpen legalább néhányat föl idézni közülük.

1949. április 14-én szemébe ötlük a homlokzatával és tornyaival városrésze felett tökéletesen uralkodó Szent Anna-templom, s a látvány költőien szép hasonlatra ihleti: „*úgy bukkan elém ez a napfényben fűrdő diadalmas homlokzat, mint valami kő-himnusz*” és így tovább. Máskor, fia elé a pályaudvarra menőben, a Duna és a Vár látványa ragadja meg, és írat vele Prousthoz sem méltatlan, emléket és jelen látományt kontamináló sorokat. A külföldi és a balatoni pillanatoképek között is akadnak emlékezetesek. – A portréfestésnek és az önmagát szeretetből visszafogó személyességnek szép példája az R. Máriáról szóló részlet (1950. május 26.): „*a szürke ruhás, finom arcú, parányi púpos nő*” Rónayban fölélesztü múltja homályba borult szakaszait, de a már-már megkívánt közlékenységtől visszatartja érzékeny tapintata. „*Nem tudtam, mit tud a családunkról, nem zavarom-e meg a lelkét azzal, amit én tudok róla. Így hát hallgattam, azzal a tudattal, hogy talán sosem ismétlődő alkalmat szalaszlok el.*”

Intim kapcsolatokról, családi érzésekről, eseményekről Rónay szemérmes fátyolozással ír, pedig Reisinger János okosan tájékoztató utószava találóan idézi a feleségéhez szóló, a

naplóba is bekötött TEGED című meghitt verset. De a kísértések és legyőzésük izgalmas kérdéséről szólva megmosolyogtató példázatot mond, amikor arról beszél, hogy sikerült lemondania a reggeli teába töltendő borról; ennél azért nagyobb csábításokat is ismerünk. Személyes és történelmi dráma vallomásos, megrendítő ábrázolása tünteti ki viszont az 1956-os késő őszi megjelenítését. Rónay és felesége a Mátrában, Bagolyirtáson rekednek, László fiuk egyedül marad Budapesten. Október 18-án még szokás szerint a magával vitt könyveket leltározza, 19-én egy könyvet kommentál Balzacról és naturalizmusáról, 22-én még az időjárásról is beszámol. A tragikus fordulatot 24-én rögzíti, a teljes bizonytalanság jellegzetes kérdő mondataival. „*Mi van Pesten? Forradalom? Ellenforradalom?*” Rádióon hallgatják a híreket, elszakadva a világtól, s a következő lapokon kiderül, hogy Rónay hallgatása övéiről, főleg fiáról mennyire nem közömbösség, hanem az érzelmességtől való intellektuális tartózkodás volt, és hogy az önmagáért való felelősség vállalásán kívül országos, nemzeti távlatokban is gondolkodott. A szorongató és szorongató bekezdések közül, aktualitása miatt, egy köpönyegforgatóról szóló jellemzésére utalunk („*Valaki, aki játszva szolgálta azt a rendszert, amely végső vonaglításában Pestet vérbe borította – tme máris ott sürog a mikrofon körül, itt vagyok, én vagyok az!*”), de a morális felháborodás hiteles pátosza hatja át azokat a sorokat is, amelyek a tömeges disszidálásról, a „*szélszórás napjairól*” keseregnek (október végén, illetve december közepén).

Az utolsó évek rövidülő, végül elapadó dokumentumaiban apró emlékeztetők váltakoznak aforisztikus összefoglalásokkal. Az utóbbiak olykor közhelyszerűeknek hatnak, de az életmű egésze – beleértve immár a NAPLÓ-t is – szavatolja és bizonyítja, hogy Rónay a látszatra magától értetődő igazságot is megbecsüli azzal, hogy komolyan veszi, újragondolja, sajátjává asszimilálja. A két imponozás kötet olyan breviáriumként forgatható, amelyből a művelődéstörténeti tanulságokon, a szellemi önéletrajzon lapról lapra átcsillan a keresztény humanizmus világnézete: „*Hű a túlvilágban: igen. Mi a halál annak, aki hisz a túlvilágban, hivatalból? De mit ér a hű szeretet nélkül?*”

Csurös Miklós

EGY ALTERNATÍVA ELLENTMONDÁSAI

Ludassy Mária: *Szabadság, egyenlőség, igazságosság*
Magvető (Gyorsuló idő), 1989. 216 oldal, 34 Ft

A liberalizmus értékelveinek rendszere, úgy látszott, az 1910-es évekkel kezdődően Európa-szerre összeomlott, s az irányzat domináns ideológiából és politikai stílusból kis szigetekre visszaszoruló marginális irányzat lett. Ma ennek az egyszer már „végleg” eltemetett vonulatnak a fölértékelődése figyelhető meg nálunk is. De egy sor fontos kérdés mindmáig megválaszolatlan maradt, illetve összerosódva, lényegtelen elemekkel keveredve van jelen gondolkodásunkban. Így bizonytalan, vajon – minden divat ellenére – létezik-e még egyáltalán liberalizmus, vagy az egykorú liberalizmusnak immár csak ideológiai származékai vannak, amelyek sok mindent megőriztek az irányzat klasszikus elveiből, de egészében már más képletet mutatnak. Bennük van a liberalizmust tagadó, bíráló törekvések mára tapasztalattá letisztult nem egy igazsága is. A kérdés, mint a nagy kérdések esetében mindig, most sem könnyű. Az „*európai társadalomfejlődés értelmét*” kereső s fölmutatni igyekvő Bibó István joggal hangsúlyozza, ebben a társadalomfejlődésben rengeteg tapasztalat halmozódott föl s tisztult le, s a fejlődés tendenciája „*a nagymértékben moralizált, racionalizált és humanizált államvezetés*” irányába mozog. A liberalizmus tehát csak megszüntetve, átalakítva él tovább. De a liberalizmus, amely – ahogy Ludassy Mária is írja – tiszta formájában utópia, következésképpen mint ilyen, mint célértekek felé vonzó eszmény is hathat. S úgy látszik, ez utóbbi funkciója ma különösen erős, mivel olyan értékek pozitív rendszere, amelyek évtizedek óta hiányoznak életünkéből, célá váló emelések tehát, vélhetjük, hiánybetegséget gyógyít meg.

Ez az újraliberalizálódás persze felemás folyamat. Az irányzat politológiai és történelmi földolgozása ha megkezdődött is, egyelőre korántsem megnyugtató. Németh G. Béla, Faragó Béla, Szabó Miklós vagy Körössényi András írásai inkább csak – nagy erényeik ellenére – a kezdetet jelentik. Németh G. Béla a ma-